

Kent-içi Hareketlilik ve Sosyo-Mekânsal Değişim: 2000 Yılı İstanbul'una Bakış

Ebru KAMACI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık-Mühendislik Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 65080, Van

Geliş Tarihi (Received) : 02.07.2013 - Kabul Tarihi (Accepted) : 03.10.2013

Özet

1995-2000 döneminde, kent nüfusunun onda biri, yaklaşık 1 milyon insan, İstanbul içinde hareket etmiştir. Hareketli nüfus kimdir ve kentlerin değişim/dönüşüm süreçlerindeki rolleri nelerdir? İstanbul kenti özelinde yapılan bu çalışma yukarıdaki sorulara hareketsiz ve göçmen nüfusları da içerecek şekilde kapsamı bir analiz üzerinden yanıt ararken, kent-içi hareketlilik sürecine ilişkin ülkemiz yazınına da katkı koymayı amaçlamaktadır. 2000 nüfus sayımı İstanbul ham veri seti kullanılarak yapılan LQ analiz sonuçlarına göre; gençler, üniversite mezunları, işverenler ve küçük hane halkları en hareketli grup iken, yaşlılar, ilkökul mezunları, işsiz ve geniş aileler ise en hareketsiz grubu temsil etmektedir. Yine analiz sonuçlarına göre, eğitimin hane halkının kent-içi hareketlilik oranlarını artırıcı bir etkisi vardır: bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça kent-içi hareketlilik değerleri de artmaktadır. Kent-içi hareketlilik ve konut piyasası arasındaki organik ilişki dikkate alındığında, bulgular İstanbul kent mekânının değişiminde hareketliliği yüksek grubun etkin olduğu tezini destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Kent-içi hareketlilik, Kentsel Değişim, İstanbul, Konut.*

Intra-urban Mobility and Socio-spatial Transformation: Istanbul in 2000

Abstract

Between 1995 and 2000 one-tenth of the population of Istanbul, almost 1 million inhabitants, moved between districts in Istanbul. Who they are, how they interact with urban settings and finally during the transformation of the city how they are acting. This study primarily aims to answer the questions above through the comprehensive analysis of movers, immobile and migrants in the case of Istanbul. By doing this, this study also makes contributions to intra-urban mobility literature in Turkey. The data source is 2000 Turkish Population Census İstanbul meta-data sample and the analysis method is location quotient, of the study. The findings reveal that young, university graduated, employer and small-size households are the most mobile groups; on the other hand, old, primary school graduated, and unemployed and extended-family households are the least mobile groups. Furthermore, this findings highlights the increase effect of education during the intra-urban mobility process: the level of education increases the rate of mobility increase.

Key Words: *Intra-urban mobility, Socio-spatial transformation, İstanbul, Housing*

İletişim Yazarı(Correspondence): Ebru KAMACI. e-posta (e-mail): ekamaci@gmail.com

ISSN : 2147-6683

©2013 Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi

GİRİŞ

1980 sonrası kentlerin sosyo-mekânsal yapılarındaki değişim ve dönüşümleri araştırmak, akademinin ana ilgi alanlarından biri olmaya uzun süredir devam etmektedir. Sanayisizleşme, göç, hizmetler ve servis sektörlerindeki yeniden yapılanma, kentlerin demografik yapılarındaki değişim, dünya kenti olma/olamama gibi konular, üzerinde en fazla vurgu yapılan çalışma alanlarının başında yer almaktadır. Türkiye kentleri üzerine yapılan çalışmalara bu anlamda bakıldığında, İstanbul ve iç göç üzerine güçlü bir yazımın varlığı dikkat çekerken, Göç'ün bir başka çeşidi olan kent-içi hareketlilik ile kentsel değişim/dönüşüm arasındaki ilişkiye dair sınırlı sayıda çalışma görülmektedir. Türel (1979) ve Aydemir (1984) tarafından Ankara özelinde gerçekleştirilen çalışmalar, Kocatürk ve Bölen'in (2005) Kayseri kentindeki kent-içi hareketlilik üzerine yaptıkları çalışma, Erginli ve Baycan'ın (2011) İstanbul'u konu alan çalışmaları hareketlilik yazınına yapılan katkılar arasında sayılabilir. Bununla birlikte, yapılan çalışmaların sayıca azlığında kent-içi hareketlilik analizlerini gerçekleştirmeye uygun verinin ülkemizde toplanmamasının etkisi yadsınamaz.

Kent-içi hareketlilik ilgili yazında birçok farklı şekillerde tanımlanmaktadır: karar verme süreci (Rossi, 1955; Cadwalleder, 1982), sadece mekânı düzenlemeye yönelik bir süreç (Cadwallader, 1992; Clark & Onaka, 1983; Clark, vd. 2003, Dieleman, 2001), hane halkının mekân ile konutla ilişkisinde görülen memnuniyetsizliğin bir yansıması (Brummel, 1979; Clark, vd, 1984; Doorn & Van Rietbergen, 1990) olduğuna kadar sayısız kent-içi hareketlilik tanımına rastlamak mümkündür. Kent-içi hareketlilik olgusuna ilişkin en fazla kabul gören ve bu çalışmada da benimsenen) tanım şudur: kent-içi hareketlilik, mikro ölçekte hane halkının yaşam döngüsünün bir fonksiyonu makro ölçekte ise içinde gerçekleştiği coğrafyayı dönüştürme gücüne sahip karmaşık bir süreçtir.

Kent-içi hareketlilik yazınına bakıldığında hâkim iki anlayışın varlığı dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, çoğunlukla ekonomistler ve sosyologlar tarafından benimsenen mikro ya da davranışsal olarak adlandırılan yaklaşımdır.¹ Davranışsal yaklaşımın bu alanda öncülerinde olan Rossi (1955) hane halkının, çoğunlukla yaşam döngüsünün farklı bir evresine geçmesiyle değişen ihtiyaç/istek ve beklentilerin sonucunda, oturduğu konuta dair memnuniyetsizlik geliştirdiğini iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre, hane halkı konuta ilişkin gereksinimlerini ve beklentilerini karşılamak için uygun konut arama sürecini başlatmakta, uygun konutun bulunması durumundaysa hareket gerçekleşmektedir. Makro ya da Ekolojik yaklaşıma göre ise, tek tek hareketlilerin kimler olduğunun ya da neden hareket ettiklerinin araştırılması, kent-içi hareketlilik olgusunun anlaşılmasında ve açıklanmasında gerekli değildir. Ekolojik yaklaşım, hareket akımlarının (mobility flows) yönünün ve mekânsal izdüşümlerinin üzerinde durulmasının gerekli olduğu kabulünden yola çıkar ve akımlarla ilgili yerleşmelerin sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal yapılarında görülen değişimler arasındaki olası ilişkileri araştırır.

¹ Rossi, Brown ve Speare davranışsal yaklaşımın ilk temsilcilerindendir. Rossi (1955), "Aileler Niye Hareket Eder: Kent-içi hareketliliğin Sosyal Psikolojisi Üzerine Bir Çalışma" adını taşıyan tanınan eserinde, hareketlilik olgusunu konut ile ilişkilendirmiş ve yaşam döngüsü (life-cycle) kavramıyla sürece açıklık getirmeye çalışmıştır. Buna göre, hane halkının konuta ilişkin gereksinim ve önceliklerindeki değişimin, onun farklı yaşam döngüsü evrelerinde olduğunu dikkate alarak, halen yaşadığı konut ile olan uyumsuzluğu tarafından tanımlandığını ileri sürmektedir. Yaşam döngüsü, bireyin bağımsız olarak ayrı bir eve çıkmasından, evlenmesine ve eşlerin ölümüne kadar geçen dönemde, ailedeki roller ve ilişkilerde değişimin gerektiği farklı aşamalar olarak tanımlanmaktadır. Döngünün her aşamasında aile çeşitli sorunlarla yüz yüze gelir ve yeni beceriler edinir, yeni duruma adapte olur. Yaşam döngüsünün evreleri: bağımsızlık, yeni evlilik dönemi, Hamilelik ve doğum, anne-babalık çocuk yetiştirme, çocuğun okula başlaması, çocuğun ergenlik dönemi, çocukların evden ayrılması, kari-koca evde yalnız kalma, emeklilik, yaşlılık ve eşlerden birinin ölümü olarak kabul edilmektedir. Yaşam döngüsü ve hareketlilik üzerinde çalışan birçok araştırmacı, hane halklarının yaşam döngülerinde farklı evreler olduğunu ve bu evrelerin onların sosyal, işgücü ve konut kariyerleri ile yakından ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir (Clark & Huang, 2003; Dieleman, 2001; Mulder & Dieleman, 2002; Geist & McManus, 2008).

Kent-içi hareketlilik karmaşık bir olgudur ve çözümlenmesi için birey ölçeğinden ülke ölçeğine kadar birçok ara düzeyde kurgulanan bir çalışma yürütülmelidir. Cadwallader'ın (1992) da belirttiği gibi kent-içi hareketlilik kentlerin sosyo-mekânsal yapılarında yaşanan değişimin hem nedeni hem de sonucudur. Dolayısıyla, bu süreçleri anlamlandırabilmek için hem hareketlilerin sosyo-ekonomik ve demografik kompozisyonlarını analiz etmek hem de kentlerin sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal yapılarındaki değişimleri incelemek gereklidir. Cadwallader'ın (1982;1992) belirttiği gibi, kent-içi hareketlilik araştırmaları bu iki yaklaşımı ayrı ayrı ele almak yerine bir bütün olarak kurgulamalıdır ve ancak bu sayede hareketlilik olgusuna daha kapsamlı bir şekilde yaklaşılabilir.

Bu anlamda, kentlerin yaşadıkları değişimi, kentsel fonksiyonlar arasında en yüksek değere sahip olan konut piyasası üzerinden izlemek anlamlı sonuçlar doğurmaktadır. Konut piyasası ve kent-içi hareketlilik süreci arasındaki ilişki, gerek mikro gerekse makro bakış açısına sahip araştırmacıların önemle üzerinde durdukları bir konudur. Clark vd, 2003 yılında yayınlanan çalışmalarında, kent-içi hareketlilikle yerel konut piyasası arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğunu ve hareketin yüksek oranda kısa mesafeler arasında dolayısıyla aynı yerel konut piyasası içinde gerçekleştiğini ifade etmişler, konut stokunun önemine vurgu yapmışlardır (bakınız: Dieleman & Everaers, 1994; Dieleman vd. 2000; Clark & Huang, 2004).

1980'li yıllar, İstanbul'un sosyo-mekânsal ve demografik yapısında küreselleşmenin etkilerinin görülmeye başladığı yıllardır. Kent, küresel kent olma iddiasıyla yola çıkmıştır (Ercan, 1996; Keyder ve Öncü, 1993; Keyder, 1999, 2004). İstenilen hedefe ulaşıp ulaşılamadığı ise soru işaretidir. Fakat kentin kendine has bir değişim süreci yaşamakta olduğunu ve bir biçimde küresel sistemle ilişki içinde olduğu gerçeğini de yadsımamak gerekir. Özellikle 1990'ların ilk yarısından itibaren, kentin sosyo-ekonomik/demografik ve mekânsal bileşenlerinin daha önce deneyimlenmemiş nitelikte bir değişim sürecine girdiği görülmektedir. Kent yaşlanmış, tek kişilik ailelerin toplumdaki oranı artmış ve ortalama hane halkı büyüklüğü azalmıştır. Demografisinde yaşanan bu değişimlerde, kentin demografik geçiş sürecini 2000'li yılların başında tamamlamış olmasının etkisi tartışılmaz. Servis sektöründe çalışanların oranı artmış, imalat sanayinde çalışanların oranı ise azalmıştır; buna rağmen günümüzde hala kentin ana ekonomik aktivitesi konumundadır (DİE, 2001, 2002; TÜİK, 2010). Bu dönemde kent mekânında daha önce yaşanmamış hızda ve ölçekte değişimler görülmektedir. Tarihi kent merkezi fonksiyon değiştirmiş, turizm ağırlıklı bir kimliğe bürünmüştür. Yeni merkezlerin kentin mekânsal yayılmasındaki yönlendirici etkisi özellikle 2000 sonrasında net bir şekilde görülmektedir. Kent doğu-batı aksında yayılmakta fakat kuzeydeki orman alanlarına da parçalı küçük yerleşmelerle sızmaktadır (Pınarcıoğlu ve Işık, 2009).

Kentin konut alanlarındaki değişim, sosyo-ekonomik ve demografik yapıda yaşanan dönüşümlerin kent coğrafyasındaki iz düşümleridir. 1980 öncesinin kent çeperindeki gecekondu alanları, 1980 sonrası dönemde oluşan yeni orta ve üst sınıfın yaşam alanları halini almışlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003). Mekânı düzenlemeye yönelik dönemin önemli mekanizmalarından ıslah imar planları, gecekondu sahiplerine müteahhitlerle kat karşılığı anlaşma yapma hakkı tanımıştır. Bu sistemin özellikle İstanbul'un kent coğrafyasına etkileri yıkıcıdır. Fakat unutulmamalıdır ki, bu sistem düşük gelir grubunun, ekonomik ve sosyal anlamda eşitsizliklerin arttığı dönemin İstanbul'unda tutunmasına yardımcı olmuştur. 1980 sonrası İstanbul'u, gecekondu bozma düşük kaliteli apartman mahalleleri ile etrafı yüksek duvarlarla çevrili kapalı yerleşmelerin coğrafi olarak yakın ama bir o kadar da ayrı yaşadığı bir kenttir. Keyder (1999;2004) yaşanan bu radikal yeniden yapılanma süreçlerinin var olan gelir dağılımı eşitsizliklerini ve sosyal ayrışma süreçlerini arttırdığını ifade etmektedir. Fakat hemen belirtmek gerekir ki, 1990-2000 dönemi İstanbul'unda görülen sosyal ayrışma düzeyi olması/oluşması beklenenden daha naiftir (Pınarcıoğlu & Işık, 2009).

1980 sonrasında, devletin kentleşme ve özellikle konut piyasasına ilişkin tutumunda, bir önceki dönemle kıyaslandığında önemli değişiklikler olduğu görülmektedir (Öncü, 1988; Tekeli, 1991; Türel, 1989). 1984 yılında Toplu Konut İdaresi'nin (TOKİ) kurulmasıyla devlet konut sektöründe daha etkin hale gelmiştir. Gerek konut üreticilerine finansman sağlayarak gerekse doğrudan toplu konut üretiminde yer alarak, devlet konut piyasasını büyük ölçekli firmalar için daha elverişli bir konuma taşımıştır. Bu anlamda, TOKİ'nin yenilenen misyonuyla tekrar etkin hale geldiği 2003 yılı ikinci bir dönüm noktasıdır. Artık TOKİ konut piyasasında hem arsa sağlayıcı, hem ana finansör hem de gerektiği durumda doğrudan konut üreticisi konumundadır. Dolayısıyla süreç çok hızlanmış, kullanılan mekanizmalar ise çeşitlenmiştir. Bir önceki dönemden farklı olarak amaç sadece alt ve orta-statü gruplarına konut üretmek değildir, Tramtower, İstHAnbul, Saphire gibi üst-statü gruplarına yönelik yaşam alanları üretmek de TOKİ'nin görev alanı içine girmiştir. Bu anlamda, gerek kentsel dönüşüm projeleri gerekse sınırsız arsa sağlamaya olanaklarıyla TOKİ, 2000 sonrasında Türkiye kentlerini bir önceki döneme göre daha çarpıcı bir şekilde değiştirmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, konut piyasası ve kent-içi hareketlilik arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Hareketlilik ancak konut piyasası hane halklarının taleplerine karşılık verebildiği ölçüde gerçekleşir. Diğer bir değişle, hane halklarının konuta yönelik istek, talep ve öncelikleri konut piyasasını bu talepleri karşılayacak şekilde dönüştürmeye zorlar.

Bu bağlamda, okuduğunuz çalışma kent-içi hareketliliğin kent ve konut pazarı üzerinde önemli ve yönlendirici etkileri olduğu hipotezini test etmektedir. Bu nedenle, çalışmada önce kent-içi hareketlilik hareketi gerçekleştirenler bağlamında İstanbul kenti özelinde incelenecek, ardından saptanan baskın grupların konut pazarı üzerindeki olası etkisi araştırılacaktır. Bu bağlamda, Türkiye kentleşmesine dair bir laboratuvar olarak kabul edilen İstanbul kenti özelinde kent-içi hareketlilerin kimler ve kent mekânı ile olan ilişkilerinin nasıl olduğu gibi iki önemli soruya yanıt aramanın, Türkiye kentlerinde yaşanan değişime ilişkin daha önce sorulmamış soruların gündeme gelmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bir sonraki bölümde, çalışmanın analiz yöntemi, kullanılan veri ve değişkenler üzerinde durulmaktadır.

VERİ, YÖNTEM VE DEĞİŞKENLER

Kent-içi hareketlilik hane halkının konuta ilişkin öncelikleri/gerekleri ve gereksinimleri ile mevcut konut piyasasının nitelikleri arasındaki uyumsuzluğu gidermeye yönelik gerçekleşen bir süreçtir (Brown & Moore, 1970; Quigley & Weinberg, 1977; van Ham & Clark, 2009). Bu süreçteki uyumsuzluk çoğunlukla hane halkı sosyo-demografik ve ekonomik yapısındaki değişimlerden kaynaklanmakta, yaşanan mekânı yönelik taleplerin ya da önceliklerin/ihtiyaçların değişimi ile sonuçlanmaktadır (Dieleman, 2001). Bu anlamda, hareketliliği tanımlayan en önemli değişken olarak Mulder (1993) yaş ve aile tipini gösterirken, Clark (2009) eğitimi, hane halkının konut kariyerini ve hareketlilik davranışlarını belirleyen en önemli değişken olarak görmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmada ilk olarak hareketli grubun kim olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda kullanılan değişkenler iki alt grupta toplanmıştır: Demografi ve Ekonomik Yapı. Bir grupta hareket edenlerin genel demografik özelliklere ilişkin değişkenler, ikinci grupta hareket edenlerin sosyo-ekonomik statüsünü belirleyen özelliklere ilişkin değişkenler bulunmaktadır. Buna göre:

-Demografi: Hareketli nüfusun demografik yapısına ilişkin yapılan analizde iki değişken kullanıldı:

Yaş: Hareketlilik çalışmalarından çıkan en genel kabullerden biri gençlerin yaşlılara göre daha hareketli olduklarıdır (Clark & Onaka, 1983; Long, 1992; Wulff, vd, 2010). Buna göre, hemen hemen tüm gelişmiş ülkelerde, 20-35 yaş grubu hane halkı reisleri toplumun en hareketli grubudur (Rossi, 1955; Clark vd, 1984; Long, 1992; Clark, 2009). Geist ve McManus'un 2008 yılında yaptıkları çalışmanın sonuçları yukarıdaki kabule açıklık getirmesi açısından önemlidir: hane halkının hareketliliği 20'li yaşlarda en üst noktadadır çünkü aile kurarak ve/veya tek başına

yaşamak için aile ile birlikte yaşanan evden ayrılmak en çok bu yaşlarda görülmektedir. 30-40'lı yaşların sonunda ise çocuk sahibi olma, ev sahibi olma gibi nedenlerle hareketlilik azalır. Bu anlamda çalışmada kullanılan yaş değişkeni 0-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65 yaş üstü olmak üzere yedi kategori üzerinden analize dâhil edilmiştir. Demografik geçiş sürecini 2000'lerde tamamlayan İstanbul için, hareketli grubun yaş değişkeninin analize dâhil edilmesinin ayrı bir önem taşıdığı inancındayım.

Hane halkı büyüklüğü: Hane halkı büyüklüğü, hareketlilerin kimler olduğu sorusunu yanıtlarken kullanılan en önemli değişkendir. Rossi (1955) kent-içi hareketlilik ile hane halkı büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürerken, Long (1992) ise aralarında İngiltere ve Amerika'nın da olduğu birçok ülkeyi kapsayan çalışmasında hareketlilik ve hane halkı büyüklüğü arasında negatif bir ilişki olduğunu ispatlamıştır. Fakat genel kabul küçük hanelerin daha fazla hareket ettikleri üzerinedir. Bu çalışmada hane halkı büyüklüğü değişkeni altı alt kategori üzerinden analize dâhil edilmiştir: bir kişilik aileler, iki kişilik aileler, üç kişilik aileler, dört-beş kişilik aileler ve aile büyüklüğü altıdan fazla olanlar.

-Ekonomik Yapı: Hareketlilerin kimler olduğuna dair ekonomik göstergelere ilişkin olarak sadece iki değişken kullanıldı:

Eğitim: Hane halklarının gelir seviyeleri ile kent-içi hareketlilik davranışları arasındaki ilişki, araştırmalarda üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Çalışmanın verisi hane halklarının gelir profiline ilişkin bilgi veremediği için eğitim değişkeninin kullanılması uygun bulunmuştur. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, eğitim ile gelir arasında açık bir ilişki vardır: iyi eğitimliler iyi bir gelire sahip olma ve dolayısıyla yaşam standartlarını değiştirme konusunda toplumun geneline oranla daha fazla şansa sahiptir (Tsakoglou, 1990). Türkiye özelinde 2009 yılında yapılan TÜİK tarafından yayınlanan bir çalışma da yukarıdaki bulguyu doğrular niteliktedir. Buna göre, okuma yazma bilmeyen ve/veya herhangi bir okuldan mezun olmayan nüfus arasında yoksulluk oranı %30 iken, bu oranın üniversite mezunları arasındaki değeri sadece %0,7'dir. Bu anlamda, Wu (2007) iyi eğitilmiş kişilerin iş piyasasında ilerlemelerinin az eğitimlilere göre daha olası olduğunu, bunun sonucunda da mevcut konutlarını değiştirme oranlarının daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Kan (2007) ise bu durumu iyi eğitimlilerin bilgiye erişimlerinin daha kolay olmasına, dolayısıyla kente ilişkin farkındalıklarının yüksek olmasına bağlamaktadır. Bu değişken, herhangi bir okuldan mezun olmamışlar, ilkökul mezunları, ortaokul mezunları, lise ve dengi okul mezunları, üniversite ve/veya yüksekokul mezunları, doktora/yüksek lisans mezunları olmak üzere altı alt kategoriye sahiptir.

İşgücü Piyasasındaki Yer: Hane halkının işgücü piyasasındaki yerinin farklılaşması ile hareketlilik değerleri arasındaki ilişki dışsallıklara çok duyarlıdır. Pissarides ve Wadsworth'un (1989) çalışmaları bu anlamda açıklayıcıdır: hane halkı reisinin işsiz olması bireysel ölçekte onun hareketliliğini artırırken, ülkende yaşanan işsizlik oranının artması ise hareketlilik üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Bu anlamda, iş gücü piyasasındaki yer değişkeni, işverenler, maaş ve/veya ücretli çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar, ev hanımı/emekli/ırad sahipleri ve işsizler olmak üzere beş alt kategoriye ayrılmıştır.

İstanbul metropoliten alanı kent-içi hareketlilik analizinde 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı İstanbul ili %5 örneklem ham veri seti kullanılmıştır. Ham verinin analize uygun hale getirilmesi için bazı düzenlemelerin yapılması gerekmiştir. Öncelikle, İstanbul il bütününe ilişkin verileri kapsayan ham veri setinden, amaç İstanbul metropoliten alanındaki kent-içi hareketliliği analiz etmek olduğu için, çoğunlukla kırsal nitelik taşıyan üç ilçe Çatalca, Silivri ve Şile çıkarılmıştır. İkinci olarak, kent-içi hareketlilik hane halkı üzerinden analiz edilen bir süreç olduğu dikkate alınarak, veriden hane oluşturmamayan nüfus çıkarılmıştır. Bağımsız ev, apartman dairesi, prefabrik ev, çadır, baraka vb. yerlerde sayımı yapılan nüfus hane oluşturan nüfus olarak kabul edilmiş ve bu yerlerin dışında sayılmış olanlar veriden çıkarılmıştır. Son olarak ise hane halkı sayısı ile hane

halkı reisi sayısı eşit olduğundan veriden hane halkı reisleri seçilmiş ve veriye (125. 221 hane halkı reisini kapsayan) son hali verilmiştir.

Veri, ilçe içi yer değiştirmeleri analize dâhil etmeye olanak vermediği için, bu çalışmada kent-içi hareketlilik hane halkı reislerinin 1995-2000 yılları arasında ilçe değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre; hareket etmeyen gruplar: "sabitler" hem 1995 hem de 2000 yıllarında İstanbul'un aynı ilçesinde ikamet eden; göç ile gelen gruplar: "göçmenler" 1995 yılında İstanbul dışında yaşadığı halde 2000 yılında İstanbul'un bir ilçesinde ikamet eden, ve son olarak da kent-içi hareketli gruplar: "hareketliler" 1995-2000 yılları arasında İstanbul'da yaşayan fakat 1995 yılında İstanbul içinde yaşadığı ilçe ile 2000 yılında yaşadığı ilçe farklı olan nüfus olarak tanımlanmıştır.

İlgili yazına bakıldığında kent-içi hareketlilik çalışmalarının büyük oranda hareketin nedenleri üzerinde yoğunlaştığını ve analiz yöntemi olarak da regresyon analizini tercih ettikleri görülmektedir.² Yanıt aradığı sorular bağlamında bu çalışmanın analiz yöntemi olarak yoğunlaşma katsayısı (Location Quotient=LQ) tercih edilmiştir. Her ne kadar mekânı, analiz sürecine dâhil etme konusunda başarılı olmasına rağmen Yoğunlaşma Katsayısı analizi, hareketlilik çalışmalarında daha önce kullanılan bir metot olarak karşımıza çıkmamıştır. Yoğunlaşma katsayısının hesaplanması sonucunda çıkan değerler üç farklı duruma işaret eder: $LQ < 1$, $LQ = 1$ ve $LQ > 1$. Yoğunlaşma katsayısının değerinin 1'den büyük olması ise bizi doğrudan ilgilendiren durumdur. Bu çalışmada kullanılan anlamıyla, LQ değeri 1'den büyük olan toplumsal gruplar hareketlilik süreçlerinde diğer gruplara kıyasla kendilerini daha çok temsil etmektedir.

BULGULAR

Demografik ve ekonomik yapı başlıkları altında yukarıda sıralanan yaş, eğitim durumu, hane halkı büyüklüğü ve işyerindeki statü değişkenleri üzerinden gerçekleştirilen LQ analizleri sonucunda elde edilen bulgular ilgili yazındaki diğer bulgularla uyum içerisindedir. Çizelge 1'de tüm analiz sonuçları sabitler, göçmenler ve hareketliler alt başlıklarında sıralanmıştır. Analizin diğer grupları da içerecek şekilde gerçekleştirilmesi, bulguların yorumlanmasında birçok farklı verinin sürece dâhil edilmesini sağlamıştır.

Yaş arttıkça hareketlilik azalır.

2000 yılı İstanbul'unda gençler daha hareketlidir. Çizelge 1 de de belirtildiği gibi, hane halkı reislerinin hareketlilikleri 20-24 yaşları arasında yükselmeye başlamış (%13,6), en yüksek değerini ise (%17,1) 25-29 yaşları arasında almıştır. 30-34 yaşlarında da görece olarak yüksek olan hareketlilik (%16,1) daha sonraki yaş gruplarında düşüşe geçmiştir. Hareketlilik en düşük değerini 65 yaş üstü grupta almaktadır: 40-44 yaş grubundaki hareketlilerin LQ değeri 0,92 iken, 65 yaş üstü grubun LQ değeri ise sadece 0,47'dir. Evlenme ve çocuk sahibi olma gibi konut ihtiyaçlarına çeşitliliğe neden olan olayların çoğunlukla 20'li ve 30'lu yaşlar ile ilişkilendirilmesi, yukarıdaki bulguyu anlamlı kılmaktadır. Örneğin, Amerika'da 20-35 yaş aralığı, Hollanda da ise 19-29 yaş aralığındaki hane halkı reisleri en hareketli gruplardır (EUROSTAT, 2011). Bu durum, toplumsal yapıdaki farklılıkların hane halkı reislerinin hareketlilik süreçlerindeki etkisine işaret etmektedir.

² Regresyon analizinin kent-içi hareketlilik çalışmalarında kullanımına dair bakınız: GEIST, C. ve MCMANUS, P.A., 2008, "Geographical Mobility over the life course: motivations and implications"; Population Space Place, Volume 14, pp. 283-303; SEKO, M., & SUMITA, K, 2007, "Effects of Government policies on residential mobility in Japan: Income tax deduction system and the Rental Act", Journal of Housing Economics, 16(2), pp. 167-188; DOWELL MYERS, S. SIMON CHOI ve S. WOO LEE, 1997, "Constraints of Housing Age and Migration on Residential Mobility", Professional Geographer, 49(1), pp. 14-28

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, hareketlilik konut piyasasının, hane halkının değişen demografik yapısının beraberinde getirdiği mekânsal ihtiyaç ve talepleri ile finansal önceliklerine karşılık verebildiği sürece gerçekleşebilen bir süreçtir. Bu anlamda değerlendirildiğinde, gençlerin daha hareketli olması bu yaş grubunun önceliklerine uygun konut stokunun varlığının ve ilgili grubun konuta erişiminin olduğunun bir göstergesidir. Diğer bir deyişle, eğer konut piyasası genç nüfusun taleplerini karşılayamayıp, 2000 yılı İstanbul'unda gençler daha hareketlidir gibi bir sonuca varılamazdı.

Çizelge 1. İstanbul Toplamı, Hareketli, Sabit ve Göçmen Hane Halkı Reislerinin Demografik ve Ekonomik Yapı Özellikleri ile Hareketlilik Oranları

	Hareketliler			Sabitler	Göçmenler	İstanbul	Hareketlilik
	N	%	LQ	%	%	%	Oranı
0-19	85	0.9	1.03	0.4	2,5	0.6	11.2
20-24	624	4.4	1.18	2.5	13,7	3.7	13.6
25-29	2628	18,3	1.49	9.9	26,4	12.3	17.1
30-34	2998	20.9	1.41	13.8	16,2	14.8	16.1
35-39	2544	17.7	1.16	15.3	11,5	15.2	13.3
40-44	1764	12.3	0.92	13.9	9,3	13.3	10.6
45-49	1278	8.9	0.81	11.6	7,7	10.9	9.3
50-54	911	6.3	0.72	9.6	5,3	8.8	8.2
55-59	598	4.2	0.67	6.9	3,0	6.2	7.7
60-64	353	2.5	0.53	5.3	1,8	4.7	6.0
65 +	270	4.1	0.47	11.1	2,6	9.5	5.3
Okul mezuniyeti yok	651	4,5	0,55	9,0	7,0	8,3	6,3
İlkokul Mezunu	5789	40,3	0,82	51,9	39,3	49,4	9,4
Ortaokul Mezunu	1784	12,4	1,04	12,1	10,1	11,9	12
Lise Mezunu	3115	21,7	1,23	16,2	24,3	17,6	14,2
Üniversite Mezunu	3037	21,1	1,65	10,9	19,3	12,8	19
1 kişi	1497	10,4	1,10	8,3	14,6	9,2	13,1
2 kişi	3218	22,4	1,20	17,8	21,7	18,7	13,8
3 kişi	3802	26,5	1,10	22,9	21,9	23,2	13,1
4 -5 kişi	4869	33,9	0,80	39,8	29,2	38,1	10,2
6-10 kişi	919	6,41	0,61	10,6	11,6	10,2	7,2
Ücretliler	7986	55,6	1,20	43,1	61,1	46,2	13,8
İşverenler	1308	9,1	1,37	6,8	2,9	6,6	15,7
Kendi Hesabına Çalışanlar	1897	13,2	1,08	12,5	9,1	12,2	12,6
Ev hanımı, emekli ve irad sahipleri	1989	13,8	0,53	28,8	16,2	25,9	6,1
İşsizler	1195	8,3	0,93	8,8	10,76	8,9	10,7

Hane büyüklüğü ve hareketlilik ters orantılıdır

2000 yılı İstanbul'unda küçük haneler daha hareketlidir. Hareketlilerin İstanbul toplamına göre daha küçük hane halkı büyüklüğüne sahip oldukları görülmektedir. Çizelge 1'den de izlenebileceği gibi, 1 kişilik hareketli hanelerin LQ değeri 1,1; 2 kişilik hanelerin LQ değeri 1,2, 6-10 kişilik hanelerin LQ değerleri ise sadece 0,61'dir. Hareketlilik oranlarındaki kompozisyon da bu bulguyu destekler niteliktedir: 2 kişilik hareketlilerin hareket oranları %13,8 iken 6-10 kişilik

hareketlilerin hareket oranı sadece %7,2'dir. Bu anlamda, 2000 yılı İstanbul'unda hane halkı büyüklüğü ile hareketlilik değeri arasında negatif bir ilişkinin varlığı açıktır.

İşsiz olma hareketliliği azaltır

2000 yılı İstanbul'unda işsizler daha hareketsizdir. Hareketli hane halkı reislerinin işgücü piyasasındaki konumları analiz edildiğinde, en hareketli grubun yaklaşık %16 hareketlilik oranı ve 1,37 LQ değeriyle işverenler olduğu görülmektedir. Bu durum gelir ve hareketlilik arasındaki doğru orantının İstanbul-2000 için de geçerli olduğunu ifade eden bulgulardan sadece biridir. Kentin işgücü piyasasının ana aktörleri olan ücretlilerin daha fazla hareketli olması beklenmektedir. Hareketli nüfusun yaklaşık %60'ı ücretli çalışanlardan oluşmasına rağmen, hareketlilik oranları sadece %13,8'dir. Bu durum, genel olarak kentin çalışma alanlarının desantralize olduğuna dair kanının bir kez daha sorgulanması gerektiğini akla getirmektedir. Hane reisi işsiz olan hareketlilerin 2000 yılı İstanbul'unda hareket oranı %11'dir. Emekliler, ev hanımları ve irad sahiplerinden oluşan gruba göre daha hareketli olan işsizler, yine de İstanbul içinde hareket edebilme potansiyelleri görece düşük olan gruptur.

Eğitim düzeyi arttıkça hareketlilik artar.

2000 yılı İstanbul'unda eğitilmişler daha hareketlidir. Örneğin, herhangi bir okuldan mezun olmamış hareketlilerin LQ değeri 0,55 iken, bu değer lise mezunlarında 1,23'e ve üniversite mezunlarında ise en yüksek değerini alarak 1,65'e ulaşmaktadır. Bu değerler, İstanbul geneline göre hareketli nüfusun eğitim seviyesinin yüksek olduğuna işaret etmekle kalmayıp, nüfusun hareketlilik oranlarının eğitim seviyelerindeki artışla orantılı olduğunu da ifade etmektedir. Buna göre, lise mezunlarının hareketlilik oranı %14,2 iken üniversite mezunları arasında bu değer %19'a kadar çıkmaktadır.

Çizelge 2. Eğitim\Yaş, Eğitim\Hane Halkı Büyüklüğü, Eğitim\ İşgücü Piyasası Bileşik Değişkenleri Üzerinden Hareketlilik Analizi

	Gençler (25-39)	Yaşlılar (65 +)	Küçük Haneler (1-2 kişi)	Büyük Aileler (6-10 kişi)	İşverenler	İşsizler
Düşük Eğitimliler (herhangi bir okuldan mezun olmayan)						
Bileşik Değişken-LQ	0,6	0,2	0,5	0,3	0,5	0,6
Yüksek Eğitimliler (üniversite mezunu)						
Bileşik Değişken-LQ	2,3	0,3	2	1,2	1,8	1,7

Daha önce de belirtildiği gibi, eğitim-gelir arasındaki doğru orantılı ilişkiye referansla eğitim değişkeni hane halklarının statülerini belirleyen, faktör değişkendir. Dolayısıyla, eğitim düzeyi-hareketlilik ilişkisine daha yakından bakmak, çalışmanın ana hedefine ulaşmakta yararlı olacaktır. Çizelge 2'de, eğitim/yaş, eğitim/hane büyüklükleri ve eğitim/iş gücü piyasasındaki konum olmak üzere üç bileşik değişken ve hareketlilik anlamında zıt iki kutbu temsil eden grupların LQ değerleri yer almaktadır. Buna göre, eğitim seviyelerindeki artışın ilgili grupların hareketlilik değerlerinde yükselmeye neden olduğu net bir şekilde görülmektedir. Daha net bir ifadeyle, eğitilmiş olmanın hane halklarının hareketlilikleri üzerinde artırıcı bir etkisi vardır. Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri işsizlerdir. 2000 yılı İstanbul'unda işsizlerin LQ değeri 0,93 iken, düşük eğitimli işsizlerin LQ değeri 0,6 ve yüksek eğitimli işsizlerin LQ değeri ise 1,7'dir. Buna göre, zaten hareketlilik değeri düşük bir grup olan işsizlerin, eğitim seviyeleri azaldıkça hareket edebilme olanakları azalmakta, eğitim seviyeleri arttıkça ise hareket edebilme olanakları artmaktadır. Bu sonuç, diğer bileşik gruplar için de geçerlidir.

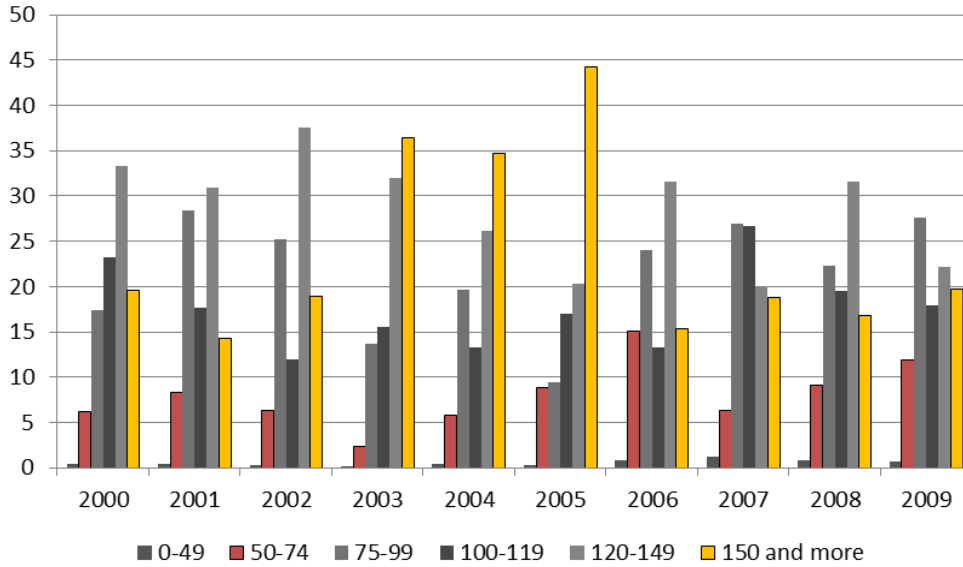
2000 yılı İstanbul'u Hareketlilerine ilişkin bu bulguları hane halklarının yeni küresel düzende aldıkları pozisyonlar özelinde yorumlandığında kent-içi hareketlilik dönemin avantajlı gruplarının (iyi eğitilmiş, yüksek gelirli, genç), dönemin dezavantajlı gruplarına (az eğitilmiş, düşük gelirli, yaşlı, işsiz) oranla daha fazla içerildikleri bir süreçtir. Eğitim bileşik değişkenleri-gelir-hareketlilik arasındaki ilişkiye referansla bu değerlendirmeyi bir kez daha yorumlandığında görülmektedir ki, dönemin dezavantajlı/az hareketli grupları alt-statü gruplarını, dönemin avantajlı/çok hareketli grupları ise yüksek-statü gruplarını temsil etmektedir. Bilindiği gibi, hareket edebilmek uygun konut bulunabildiği sürece işleyen bir mekanizmadır. Bu noktada çalışmanın ikinci hipotezi kurgulanmıştır İstanbul'daki konut piyasası, hareketliliği daha yüksek olan üst-statü grubunun, istek, ihtiyaç ve beklentilerine karşılık verecek şekilde yapılanmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümde bu hipotez üzerinde durulacaktır.

KENT, KİMİN İÇİN DEĞİŞİYOR?

İstanbul kent coğrafyasındaki değişimi anlatırken çoğunlukla kentin desantralize olmasından, yeni açılan ulaşım bağlantılarının kentin büyümesi ve iç kompozisyonu üzerindeki etkilerine, yeni merkezlerin yarattıkları çekim alanlarına ve kent çeperindeki kapalı yerleşmeler ile kentin büyük bir kısmını kaplayan düşük kaliteli konut alanlarındaki dönüşüm süreçlerine vurgu yapılmaktadır. Bu çalışma kentin değişimine, kemikleşen bu bakış açılarından farklı bir şekilde yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle problemin yani kentsel değişim probleminin de farklı bir şekilde kurgulanmasının gerekliliği açıktır. Burada "değişim" derken "dönüşüm" kavramına referans verilmediği özellikle vurgulanmalıdır. Türk Dil Kurumu'na göre dönüşüm "olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme" olarak tanımlanmaktadır. Burada eski fonksiyonun yerini yeni bir fonksiyonun alma sürecinin tamamlanmış olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yine aynı sözlükteki anlamıyla değişim "Bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünüdür". Bu bağlamda bakıldığında, İstanbul'da yaşanan süreci dönüşüm 'den ziyade değişim/farklılaşma kavramlarıyla açıklamanın daha doğru olduğu görülmektedir (Bakınız Güvenç, 2012). Pritchar (1976) kentin sosyo-mekânsal yapısındaki değişimlerin yerel konut piyasasındaki konut tipolojilerinde görülen değişim/farklılaşma/çeşitlenme ve hane halklarının yaşam alanı tercihlerinde görülen eğilimler üzerinden izlenebileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada İstanbul kentinde yaşanan değişimi bu bakış açısıyla anlamlandırmaya çalışacağım.

Bu anlamda öncelikle Türkiye konut piyasasında yaşanan değişime kısaca değinmek istiyorum. Konut piyasasında yaşanan dönüşümün önemli bir göstergesi konut büyüklüklerinde görülen çeşitlenmedir. 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra konut büyüklüklerinde dikkate değer bir artış görülmüştür. Türkiye'de 150 m² ve daha büyük evlerin toplam yapı izinleri içindeki oranı 1990-94 döneminde %5 iken, 1995-2002 döneminde %23'e, 2003-09 döneminde ise %36'ya yükselmiştir. Konut büyüklüklerinde görülen bu değişim aynı zamanda konut tiplerinde de yansıma bulmuştur. Buna göre, tüm Türkiye'de alanı 150 m² ve daha büyük olan müstakil evlerin toplam yapı izinleri içindeki oranı 1990-94 döneminde %4 iken, 1995-2002 döneminde %24 ve 2003-2009 döneminde de %34'e yükselmiştir. Yaşanan değişimin diğer bir göstergesi de konutun oda sayısı ile büyüklüğü arasındaki orantıda yaşanan değişimdir. Buna göre, 2000-05 döneminde 50-74 m² büyüklüğündeki konutların %88'i iki odalıdır. Fakat 2006-09 döneminde bu ilişkinin zayıfladığını görüyoruz: 50-74 m² büyüklükteki konutların %51'i üç odalı, sadece %30'u iki odalı, %10'u ise dört odalı (DİE, 2001; TÜİK, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010). Granger nedenselliği kullanılarak 1958-2010 dönemi için yapılan hesaplama göre Türkiye'de konut piyasasının toplumun değişen konut ihtiyacına karşılık vermesi en az 9 yıl gecikmeli olarak gerçekleşmektedir (Türkiye Kentleşme Analizi, 2012). Konut piyasasında görülen bu farklılaşma ve çeşitlenme, 1990-2000 döneminde Türkiye'nin demografik, sosyo-ekonomik ve politik yapısında yaşanan değişimlerin ülkenin konut piyasasındaki yansımasıdır. Türkiye kentleşmesinde hep ilkleri yaşayan kentin, İstanbul'un, bu süreçte nasıl hareket ettiğini incelemek kentin sosyo-mekânsal yapısında yaşanan değişime başka bir açıdan yaklaşmaya olanak sağlayacaktır.

İstanbul'un konut piyasasının Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında sosyo-demografik ve ekonomik yapıdaki değişimlere daha hızlı karşılık verdiği görülmektedir. Örneğin, artan yaşlanan nüfusunun ve azalan hane halkı büyüklüklerinin bir yansıması olarak yorumlanan 50-74 m² konutların kentin konut stoku içindeki oranı 2000-2005 döneminde %6 iken, bu oran %84'lük bir artışla 2006-2009 döneminde %11'e yükselmiştir. Bununla beraber, demografik yapıda yaşanan değişimlere ek olarak kentsel rantın artmasının da etkisi ile 150 m² ve daha büyük konutların toplam içindeki oranı %30 'dan (2000-05) %18'e (2006-09) düşmüştür (bakınız Şekil 1). Kentin konut-oda sayısı profilindeki değişime bakıldığında ise Türkiye geneline kıyasla radikal değişimlerin yaşandığı görülmektedir. 1+1 olarak nitelendirilen konut tipinin İstanbul toplam yapı kullanım izinleri içinde 2000-05 döneminde sadece %5 olan değeri, 2006-09 döneminde %140'lık bir artışla %12'e çıkmıştır. İstanbul kent çeperinde 1980 sonrasında artan kapalı yerleşmelerin ve 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren özellikle TOKİ ortaklığıyla yapılan prestij projelerinin konut piyasasındaki yansımalarından biri de, 7 ve daha fazla odalı konutların ilk defa üretilmesidir: 2006-09 döneminde İstanbul toplam yapı kullanım izinleri içinde 7 ve daha fazla odalı konutların oranı %12'dir (TUİK, 2007, 2008, 2009, 2010).

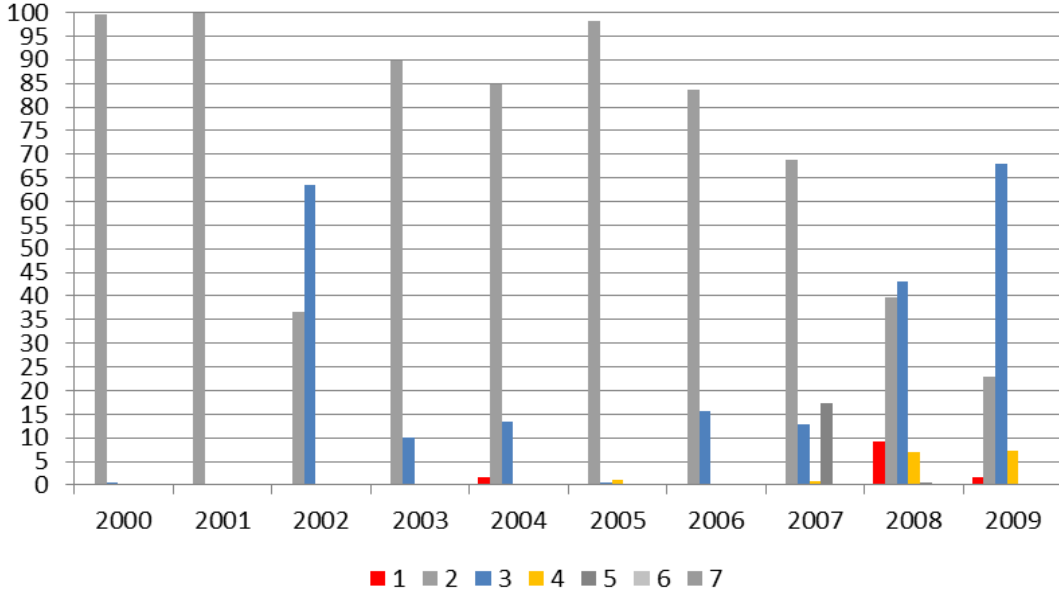

Şekil 1: 2000-2009 dönemi, İstanbul konut büyüklükleri (TUİK)

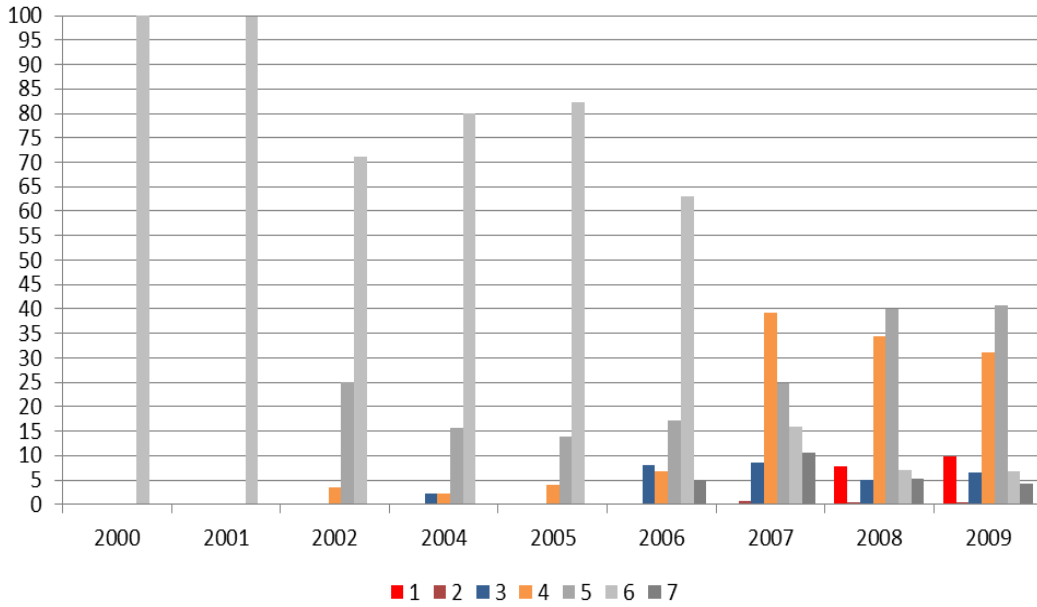
Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle 2000 sonrasında oda sayısı ve konut büyüklüğü arasındaki ilişkideki orantı bozulmuştur. Bu bağlamda İstanbul konut stokuna bakıldığında, Türkiye geneline kıyasla sayısız konut büyüklüğü ve oda sayısı kompozisyonunun varlığı dikkati çekmektedir. Örneğin, 2000-05 döneminde 50-74 m² lik evlerin %84'ü 1+1 iken, 2006-09 döneminde bu değer %52'ye inmiştir. Bununla birlikte, 50-74 m² 2+1 konutların oranı %37, 3+1 konutların oranı %4, 4+1 konutların oranı ise %4'dir (Bakınız Şekil 2). Yapılan analizlerde, Şekil 3'ten de izlenebileceği gibi, bu çeşitlenmenin diğer tüm konut büyüklükleri için de geçerli olduğu görülmektedir.

Konut piyasası toplumun değişen taleplerini karşılamak için sürekli bir devimim içinde olan bir mekanizmadır. İstanbul'daki konut piyasasının 2000'li yılların ortalarından itibaren önemli bir değişim geçirdiği açıktır. İstanbul'da özellikle 2000 sonrasında konut piyasasında yaşanan değişimlerin, toplumun hangi kesimlerinin taleplerini karşılamaya yönelik gerçekleştiği konusu üzerinde durulması gerekli bir alandır. Kent değişimi ve konut piyasasının değişimi arasındaki ilişki dikkate alınarak çalışmanın yanıt aradığı ana problemin yeniden formüle edilmesi mümkündür: İstanbul'un konut piyasasını ve dolayısıyla kentin sosyo-mekânsal yapısını

dönüştürme gücü kimlerin elindedir? Yazının ilerleyen bölümünde işte bu soruya yanıt aranmaktadır.

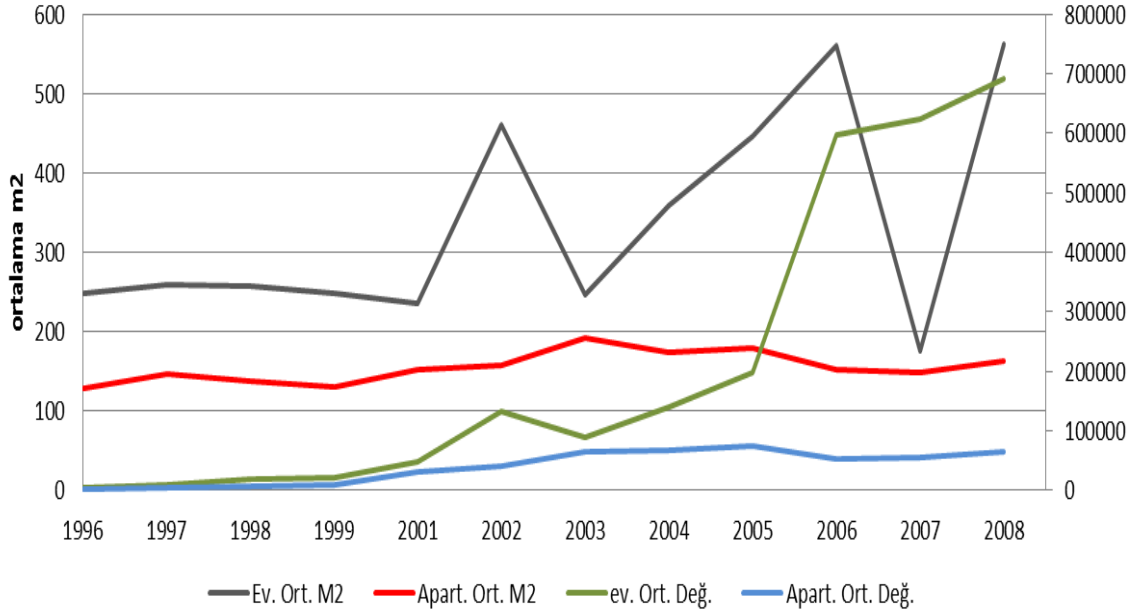
Şekil 2. 50-74 m² arası konutların oda dağılımları-İstanbul 2000-2009 dönemi (TUİK)

Şekil 3. 150 m² ve daha büyük konutların oda dağılımları-İstanbul 2000-2009 dönemi (TUİK)

Bu soruya cevap vermek hem çok kolay hem bir o kadar zordur. Kolay çünkü cevap bir anlamda biliniyor, zor çünkü cevabın dayandırılabilceği somut verileri bulmak ve birbirleri ile ilişkilendirmek büyük bir problem. Bu problemi giderebilmek için, İstanbul konut piyasasındaki

değişim 2000-2009 döneminde ilçeler ölçeğinde incelenmiştir. Yapı izin istatistiklerine göre, 2000-2009 döneminde İstanbul'da yaklaşık 100 000 konut yapılmıştır. İlçelerin bu değerden aldıkları paylara bakıldığında Büyükçekmece ve Ümraniye'nin yaklaşık %15'lik payla ilk sırada yer aldıklarını görülmektedir. Bu iki ilçeyi %11 ile Gazi Osman Paşa ve %7 ile Pendik ilçeleri takip etmektedir. En az payı alan ilçeler ise, % 0.8'lik paylarıyla Güngören, Bakırköy ve Beykoz'dur. 2000 yılı İstanbul'unun özellikle üst-statü grubu hareketlilerinin en çok tercih ettikleri ilçelerin aynı zamanda 2000 sonrasında kentin en favori ilçeleri olmaları, çalışmanın bundan sonraki kısmının çıkış noktasıdır.

Şekil 4. Büyükçekmece ilçesi ortalama m²-ev/m²-apartman (ilk eksen) ve ortalama m²-değer-ev/m²-değer-apartman-(TUİK)

İstanbul'un Büyükçekmece ilçesi, Hareketli nüfusun fakat özellikle üst-statü grubu hareketlilerin en çok tercih ettikleri yaşam alanıdır. 1995-2000 yılları arasında hareket eden her yüz haneden 10'unu; hareket eden her 100 üst-statü grubu haneden 15'i ve hareket eden her 100 alt-statü grubu haneden 5'i Büyükçekmece'ye taşınmıştır. Bu veriler ışığında, Büyükçekmece ilçesinin daha çok üst-statü grupları tarafından tercih edildiği görülmektedir. İlgili dönemde, ilçenin konut stokunda daha önceki dönemlerden farklı olarak önemli değişiklikler görülmüştür. Büyükçekmece'nin şimdiki kimliğini 1990'ların ikinci sonrasında aldığı görülmektedir. İlçenin 2009 yılındaki konut stokunun %85'i 1990 sonrasında inşa edilmiştir. İstanbul'da bu konut stokunun niteliği açısından bu kompozisyona yakın diğer ilçe de yine üst-statü gruplarının ilk tercihlerinden olan Ümraniye'dir. Şekil 4'de görebileceğiniz gibi, 1996 yılından itibaren tek daireli konutların (ev) ortalama alanlarında artış görülmektedir. TOKİ'nin 2003 yılındaki yeniden yapılanmasının ardından ilçede artan konut yatırımlarıyla paralel olarak ev büyüklüklerinde bir artış görülmeye başlanmıştır. M2 değerlerindeki değişim de dikkat çekicidir, buna göre evlerin ortalama m²'lerinin düştüğü 2007 yılında bile m² değerlerinde bir azalmanın olmadığı görülmektedir. Bu durum, İstanbul'un üst-statü grubunun ilçeye yönelik eğiliminde bir azalmanın olmadığına ve daha da önemlisi üst-statü grubuna yönelik konut üretiminin devam ettiğine dair ipuçları vermektedir. İlçenin son 10 yılda İstanbul'da üretilen konutlardan en çok payı alması ve aynı dönemde ilgili ilçede üretilen konutların m²/değer açısından daha çok üst-statü grubuna hitap etmesi 2000 sonrası dönemde İstanbul'da konut piyasası ağırlıklı olarak üst-statü grubuna yönelik üretim yapıldığı gerçeğini beraberinde getirmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kent-içi hareketlilik en basit tanımıyla hane halkının ihtiyaç ve önceliklerine uygun olmayan bir konuttan uygun olan diğer bir konuta taşınmasıdır. Buradaki konut sadece barınma amacıyla kullanılan bir yapı değil, daha ziyade konut alanının sosyo-ekonomik ve demografik yapısını temsil eden bir simgedir. Açıktır ki, kent-içi hareketlilik kent coğrafyasını şekillendiren önemli aktörlerden biridir.

Hareketlilerin kimler olduğu sorusuna cevap vermek ise bulmacanın ilk parçasını çözmek demektir. İlgili yazına bakıldığında, hane halkının gelir seviyesi, eğitim düzeyi ve iş yerindeki statüsü ile hareketlilik arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, hane halkının ortalama gelir düzeyi ve eğitim düzeyi arttıkça hareketlilik oranları artmaktadır. Yine araştırmalar hane halkının yaş ve hane büyüklüğü ile hareketlilik arasında negatif bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir değişle, yaşlı ve büyük hanelerin hareketlilik oranları genç ve küçük hanelere oranla daha düşüktür. Bu anlamda, çalışmanın bulguları kent-içi hareketlilik çalışmalarının genel bulgularını doğrular niteliktedir. Yüksek eğitimliler, gençler, küçük haneler ve işverenler 2000 yılı İstanbul'unun en hareketli gruplarıdır. Tam ters segment olan az eğitimliler, yaşlılar, büyük haneler ve işsizler ise en hareketsiz gruptur. Dikkatle bakıldığında, 2000 yılının en hareketlilerinin dönemin sosyo-ekonomik konjonktürünün avantajlı diğer bir değişle üst-statü grupları, en hareketsizlerinin ise avantajsız/alt statü grupları olduğu görülür.

Daha önce de belirtildiği gibi konut piyasası ile kent-içi hareketlilik arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Hane halkının hareketliliği ancak uygun konut piyasasının olmasına bağlıken, süreç içerisinde konut piyasası hane halklarının değişen talep/öncelik ve isteklerine cevap verebilecek şekilde evrimleşmektedir. 2000'lerin ikinci yarısından itibaren ülkenin konut politikasında, merkezleşen politik bir yapı hâkimdir. 2003 yılında yeniden yapılanmasının ardından, arazi üretiminden, doğrudan konut üretmeye, yerleşim alanı planlarını yapmaktan, kentsel dönüşüm alanı ilan etmeye kadar konut üretim sürecinin tüm kilit noktalarında, TOKİ tek başına yetki sahibidir. Özellikle büyük ölçekli inşaat firmalarıyla girdiği işbirlikleriyle TOKİ, İstanbul'daki konut üretiminde önemli bir paya sahiptir. Üretilen konutların niteliklerine baktığımızda, sosyal konutların sınırlı sayıda olduğunu, üst-gelir grubuna yönelik konutların ise çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu konutların 2000 yılı üst-statü gruplarının yaşamak için İstanbul'da seçtikleri ilçelerde olması, İstanbul'un mekânsal düzenlemesinde bu grubun ne derece etkin olduğuna dair ipuçları sunmaktadır.

Çalışmanın verisi 2000 yılında sonlanmakla beraber, elde edilen bulgular 2000 sonrasındaki kente ilişkin anlamlı çıkarımlar yapmaya olanak sağlamaktadır. İstanbul kenti özelinde baktığımızda, 1995-2000 döneminde alt-statü gruplarının hareket oranlarının üst-statü gruplarıyla kıyaslandığında dikkate değer oranda az olduğu görülmektedir. Hareket edebilirliğin konut olanakları dâhilinde gerçekleşebildiğini son bir kez daha vurgulamak isterim. Bu bağlamda, İstanbul'da özellikle 2005 yılı ve sonrasında gerçekleştirilen konut yatırımlarının daha çok üst-statü grubuna yönelik gerçekleştirilmesi ve kentteki yoksulların son kalesi olarak nitelendirilen gecekondu/düşük kaliteli apartman bölgelerinin deprem riski taşıdıkları gerekçesiyle hızla dönüşmeye başlamasıyla, kent bir anlamda yoksul kesime kapılarını kapamaktadır.

YAZAR NOTU

Bu yazı 7-8-9 Kasım 2012 tarihinde Gazi Üniversitesinde düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumunda sunulan "Kent-İçi Hareketlilik ve Kentlerin Sosyo-Mekânsal Değişimleri: 2000 Yılı İstanbul'unun Kent İçi Hareketlileri" isimli çalışmanın yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aydemir, D., (1984). *Intraurban residential mobility in Turkey (Effects of intraurban relocations on the efficiency of housing stock use)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Brown, L. & Moore, E. (1970). The intra-urban migration process: a perspective. *Geografiska Annalar, Series B, Human Geography*, 52, 1, 1-13.
- Cadwallader, M. (1992). *Migration and Residential Mobility: Macro and Micro Approaches*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Cadwallader, M. (1982). Urban Residential Mobility: A Simultaneous Equations Approach. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 7, 4, 458-473.
- Clark, W. (2009). Changing Residential Preferences across Income, Education and Age Findings from the Multi-city Study of Urban Inequality. *Urban Affairs Review*, 44, 3, 334-355.
- Clark, W. A. & Onaka, J. L. (1983). Life-cycle and Housing Adjustment as Explanations of Residential Mobility. *Urban Studies*, 20, 47-57.
- Clark, W. & Huang, Y. (2004). Linking Migration and Mobility: Individual and Contextual Effects in British Housing Markets. *Regional Studies*, 38, 6, 617-628.
- Courgeau, D. (1985). Interaction between spatial mobility, family and career life-cycle: A French Survey. *European Social Review*, 2.1, 139-162.
- DİE (2001). *Bina Sayımı 2000*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası
- DİE, (2002), *Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası
- DİE (2002), *Genel Nüfus Sayımı- İstanbul*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası
- Dieleman, F. Clark, W. & Duerloo, M. C. (2000). The Geography of Residential Turnover in Twenty-seven Large US Metropolitan Housing Markets 1985-95. *Urban Studies*, 37, 2, 223-245.
- Dieleman, F. & Everares, P. (1994). From Renting to Owning: Life Course and Housing Market Circumstances. *Housing Studies*, 9,1, 11-26.
- Dieleman, F. M. (2001). Modelling Residential Mobility: A review of Recent Trends in Research. *Journal of Housing and the Built Environment*, 16, 249-265.
- Ercan, F. (1996.) Kriz ve Yeniden Yapılanma Surecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası. *Toplum ve Bilim*, No.71, 61-95.
- Geist, C. & McManus, P. A. (2008). Geographical Mobility over the Life-course: Motivations and Implications. *Population Space Place*, 14, 283-303.
- Güvenç, H.M. (2012), Dosya, Ekim sayısı, Mimarlar Odası Yayınları.
- Ham, M. v. & Clark, W. (2009). Neighbourhood Mobility Context: Household Moves and Changing Neighbourhoods in the Netherlands. *Environment and Planning A*, 41, 6. 1442 – 1459.
- Ioannides, Y. M. (2002). Residential neighborhood effects. *Regional Science and Urban Economics*, 32, 2, 145-165.
- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. (2006). Geographies of a silent transition: A geographically weighted regression approach to regional fertility differences in Turkey. *European Journal of Population*, 22, 4, 399-421.
- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. M. (2003). *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jones, C., Leishman, C. & Craig, W. (2004). Intra-Urban Migration and Housing Submarkets: Theory and Evidence. *Housing Studies*, 19,2, 269-283.
- Kan, K. (2007). Residential mobility and social capital. *Journal of Urban Economics*, No. 61, 436–457.
- Keyder, Ç. (1999). The Housing Market From Informal to Global. In: Ç. Keyder, ed. *İstanbul: Between The Global and The Local*. Boston Way, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 143-160.
- Keyder, Ç. & Öncü, A. (1993). *İstanbul and the Concept of World Cities*. İstanbul: Window Publications.
- Knox, P. & Pinch, S. (2000). *Urban Social Geography: An Introduction*. 4 ed. Toronto: Prentice Hall.

- Kok, J. (2007). Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. *Annales de Démographie Historique*, 1, 203-230.
- Long, L. (1992). Changing Residence: Comparative Perspectives on its Relationship to Age, Sex and Marital Status. *Population Studies*, 46, 1, 141-158.
- Mulder, C. (1993). *Migration Dynamics: A Life Course Approach*. Amsterdam: PDOD Publications.
- Mulder, C. & Dieleman, F. (2002). Living arrangements and housing arrangements Introduction to the special issue. *Journal of Housing and the Built Environment*, 17, 209–21.
- Öncü, A. (1988). The politics of the urban land market in Turkey: 1950–1980. *International Journal of Urban and Regional Research*, 12, 1. 38–63.
- Pınarcıoğlu, M. M. & Işık, O. (2009). Segregation in Istanbul: Patterns and Processes. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100.
- Pissarides, C. & Wadsworth, J. (1989), Unemployment and the Inter-regional Mobility of Labour, *Economic Journal*, Royal Economic Society, 99, 397, 739-55
- Pritchard, R.M. (1976). *Housing and the spatial structure of the city: Residential mobility and the housing market in an English city since the Industrial Revolution*, London: Cambridge University Press.
- Quigley, J. M. & Wienberg, D. H. (1977). Intra-urban Residential Mobility: A Review and Synthesis. *International Regional Science Review*, 2, 41-66.
- Rossi, P. (1955). *Why Families Move, A study in the social psychology of urban residential mobility*. New York: Free Press.
- Speare, A. J. Goldstein, S. & Frey, W. (1974). *Residential Mobility, Migration and Metropolitan Change*. Cambridge: Masss Ballinger.
- Tekeli, İ. (1994). *The Development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*. İstanbul: IULA-EMME.
- Tsakoglou, P. (1990). Aspects of Poverty in Greece. *Review of Income and Wealth*, 36, 4, 381-402.
- TUIK. (2005) *Yapı İzin İstatistikleri 2002-2004*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TUIK. (2008). *Household Consumption Expenditure by Type of Household for Turkey*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası
- TUIK (2009). *2008 Bölgesel İstatistikler TR 10 İstanbul*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası
- TUIK (2010). *2009 Bölgesel İstatistikler TR 10 İstanbul*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası
- Türel, A. (1979). A study of housing and residential location in Ankara, Basılmamış Doktora Tezi, London School of Economics
- Wu, F. (2007). The poverty of transition: from the industrial district to poverty neighbourhood in the city of Nanjing, China. *Urban Studies*, 44, 13, 2673–2694.